

Terug naar school!

Nico van Horn

Niet in de laatste plaats door Pim Mulier zelf en door zijn bewonderaars is de indruk ontstaan als zou er vóór hem weinig aan sport in Nederland zijn gedaan. Hij wordt de vader van het voetbal, hockey en andere sporten genoemd. In dit artikel een kleine opsomming van enkele schoolse sportieve activiteiten in Nederland vóór Pim Mulier.

Noorthey

In zijn boek *Cricket* van 1897 schrijft Mulier over het ontstaan van het cricketspel in Nederland. Hij situeert dat rond 1845 op de kostschool Noorthey, Voorschoten. Klopt die bewering, die door talloze schrijvers na hem klakkeloos is overgenomen? Gelukkig is het archief van Noorthey bewaard gebleven. Het ligt ter raadpleging op het Nationaal Archief in Den Haag. In dit archief zijn enkele verrassende vondsten gedaan.

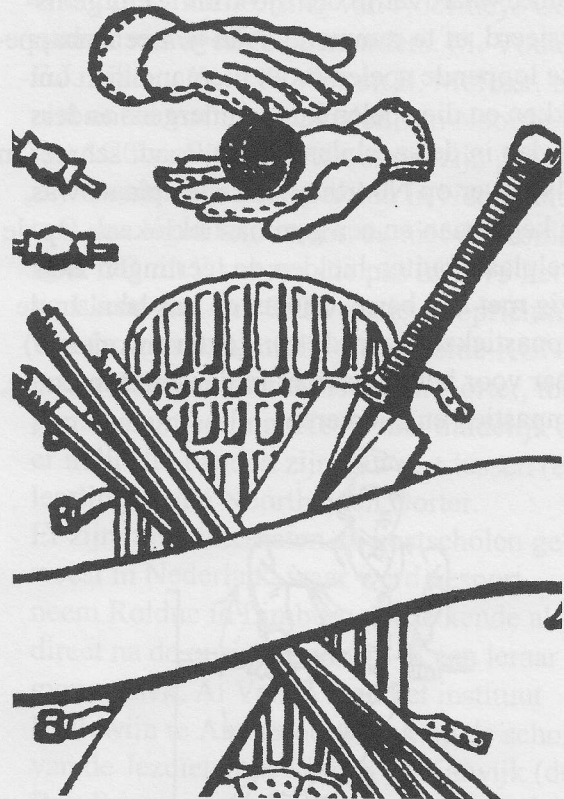
Noorthey werd als internaat in Voorschoten opgericht in 1820 door P. de Raadt en heeft het gered tot 1907, met een korte onderbreking in de jaren tachtig. Het was een school voor de zeer gegoeden, uit protestants-christelijke sfeer. Ook de Prins van Oranje (de later niet als koning Willem IV opgetreden Oranjetelg) verbleef vanaf 1851 enige wat ongelukkige jaren op die school. Directeur de Raadt was naast het reguliere onderwijs geïnteresseerd in lichamelijke bezigheden voor zijn leerlingen. Al in 1817 ontmoette hij tijdens een reis Vater Jahn, de peetvader van het turnen.

Sportief: een opsomming

Bij dit alles moeten we wel bedenken dat de grens tussen sport en spel moeilijk is te trekken. Wanneer wordt een spel een sport? Hieronder volgen vrij droog een aantal vormen van spel of/en sport, zoals ze voorkomen in documenten uit het Noorthey-archief, zoals boekjes, pamfletten en brochures.

In 1825 was er reeds een schermleeraar, zeven jaar later wordt melding gemaakt van lichamelijke activiteiten als lopen, springen, de cocagnemast (paalklimmen), gymnastische

oefeningen, kegelen en het steltlopen compleet met de fameuze gevechten op stelten. In 1845: steltenlopen (dit schijnt een typische Noorthey activiteit te zijn geweest), spelen met slag-houten, 'à la barre' (rekstok?), kegelen, ballen en het spel met pas de géant (een soort zweefmolen), allemaal ook te zien op een prent uit die tijd. Cricket wordt uitdrukkelijk nog niet genoemd. In 1845 verscheen tevens een boek *Jongens! Wat zal er gespeeld worden: handboekje voor knapen*. Hierin worden verschillende spelen en sporten beschreven, en volgens de inleiding is het boek mede gebaseerd op een eerdere Engelstalige uitgave. Steltlopen, kaatsen, schaatsenrijden, baden en zwemmen en een zeer primitieve vorm van voetbal passeren de revue. Dit boek is aanwezig in het Noorthey-archief.

G.W. Atkinson

Een oud-leerling die vanaf 1842 op Noorthey als leerling zat, wist zich in de jaren tachtig te herinneren, dat er in 1842 nog niet werd gecricket, en in 1849 wel. Dit gegeven bracht Pim Mulier ertoe te schrijven dat cricket in 1845 was begonnen en alle schrijvers na hem hebben dat overgenomen. Echter, in november 1848 schreef het blad *The Educational Times* in een beschrijving van Noorthey "...the English master lately introduced cricket.."

Leraar Engels in die jaren was G.W. Atkinson uit Barnsley die vanaf 1847 tot 1851 Engelse les gaf. Hij moet dus degene zijn geweest die de sport op de school heeft binnengebracht. We kunnen nu vaststellen dat in het schooljaar 1847-1848 cricket in Nederland is begonnen op de kostschool Noorthey en we weten nu ook de naam van de man die de sport naar Nederland bracht, G.W. Atkinson. Afgaande op berichten uit 1850 zou hij dit mede hebben gedaan op aandrang van enkele Engelse leerlingen.

Directeur De Raadt liet blijken dat hij het belangrijk vond dat de knapen zich met sportieve activiteiten bezighielden, dat bevorderde de gemeenschapszin. Hij dwong de jongens min of meer samen te sporten. Misschien was dit ook bedoeld als een maatregel om de lust tot onanie, waarover in die tijd flink werd gediscussieerd, af te remmen. "Aan gemeenschappelijke loopende spelen moet niemand zich onttrekken en die spelen kunnen nergens anders zijn dan in de speelplaats." De Raadt schreef in 1849 dat er op Noorthey een speelplaats was, een kegelbaan en een gymnastieklokaal. Op de speelplaats buiten hielden de leerlingen zich bezig met à la barre, cricket en balslaan. In de gymnastiekzaal zorgde een (extern wonende) leraar voor het onderricht in dansen, schermen, gymnastiek en exerceren.

De Raadt verzucht nog dat cricket in zeer korte tijd het oude 'duitschspel' zou hebben verdronken. Ik heb trouwens geen idee wat met 'duitschspel' is bedoeld.

Hockey?

De leerlingen van Noorthey zouden bij de eerdergenoemde Atkinson ook op de beoefe-

ning van hockey en 'football' hebben aangedrongen. Helaas heb ik hier geen sterke bewijzen voor gevonden. Een andere leraar Engels, Henry Attwell, geboren in 1834 en van 1854 tot 1858 werkzaam op Noorthey, lijkt eerder degene te zijn geweest die hockey heeft geïntroduceerd op de school. Attwell was tevens huisleraar van de Prins van Oranje en werd na 1858 lector aan de Universiteit Leiden. Diverse wat vage berichten vermelden dat hockey in die jaren op Noorthey werd gespeeld.

In 1863 verscheen het boek *Luke Ashleigh, a School Life in Holland* van A. Elwes. Hiervan verscheen in 1870 een Nederlandse vertaling van P.J. Andriessen onder de titel *Een Engelsche jongen op een Hollandsche school*. In *Luke Ashleigh* worden -zoals de Nederlandse titel duidelijk aangeeft- de lotgevallen van een Engelse jongen op een Nederlandse school weergegeven. Noorthey is als voorbeeld genomen. Elwes beschrijft verschillende spelen en sporten: rackets (een soort kaatsen), battledore and shuttlecock (badminton), skipping (hoogspringen), steltlopen, gymnastiek, kegelen, polsstokspringen, schaatsen en Engelse balspelen. Omdat de schrijver veronderstelde dat zijn Engelse publiek wel wist wat er met die Engelse balspelen werd bedoeld, liet hij -helaas- een beschrijving daarvan achterwege.

Rond 1870 wordt melding gemaakt van een hele rits gymnastiektoestellen, alsmede van een echt biljart. Voor deze sportieve bezigheden (en dansen en exerceren) was voor de

laagste klassen acht uur in de week, en in de hoogste klas vier uur in de week uitgetrokken.

Gandi

J.H. Kramers beschreef in 1878 Noorthey. In het najaar deden de jongens aan steltenlopen en steltgevechten. 's Winters, als er tenminste geen ijs lag, want dan werd er driftig geschaatst, speelden de jongelui gandi, een oude term voor hockey! In de zomer werd volop gecricket. Noorthey beschikte toen over een Nederlandstalige instructie voor cricket: een boekje uit 1875 *Handleiding van het kricketspel*, volgens de inleiding vertaald uit het Engels. De lijst met cricketboeken in de Koninklijke Bibliotheek noemt de *Handleiding van het cricketspel* (met dezelfde tekst) als te zijn verschenen in 1881, zes jaar later dus.

Van tennis wordt voor het eerst in 1882 melding gemaakt. Hoewel er al een soort sportclub bestond, ontstond formeel per 1 oktober 1894 de Voorschotensche Sportclub Noorthey. Onder leiding van directeur Lely deden de leerlingen aan voetbal, wielrijden, tennissen, zwemmen en schaatsen.

Schreuders

Ook op andere internaten was in de negentiende eeuw aandacht voor gymnastiek en sport. Neem eens het Instituut Schreuders, gesticht door een van Noorthey afkomstige leraar. Schreuders startte in 1861 in Noordwijk zijn internaat. Dat instituut leidde dertig jaar lang met wisselend succes jongheren op voor verdere studie. Leden van de familie Van Tuyl van Serooskerken zaten bij hem op school. Cricket stond op het programma, naast wandelen, balspelen, gymnastiek, exercitie en schermen. Schreuders had cricket meegevoerd uit Voorschoten. De leraren sportten, net als op Noorthey, met de leerlingen mee. De grote broer van Pim Mulier, Pieter, zat van 1870 tot 1873 op deze school. Pim heeft zelf beschreven hoe hij in 1870 tijdelijk was ondergebracht op de kostschool van Schreuders in Noordwijk. Hij zou daar ook voetbal hebben gezien en noemt de namen van de verantwoordelijke leerling 'Rennertson' (in werkelijkheid: A. Birch Reynardson) en leraar Engels James. In de literatuur over Schreuders echter wordt G. James pas vermeld vanaf 1872 als leraar Engels. Wat is waarheid? Zeker is wel dat er op Schreuders een spel werd gespeeld,

dat voetbal heette. De Noordwijksche Cricket Club, verbonden aan de school, werd pas in 1882 officieel opgericht.

Overal in den lande

De leerlingen van Noorthey en van Schreuders zwermden uit over het land. Ze kwamen ook in Amsterdam terecht. De Amsterdamsche Cricketclub van 26 mei 1871 volgde, blijkens de statuten, de spelregels voor cricket zoals Edmund Routledge die had vastgelegd in zijn *Handbook of Cricket* uit 1866. Ook werd verwezen naar het boek van James Pygroft *The cricket-field* waarvan de eerste druk in 1851 was verschenen. Bij de namen van de oprichters van de (eerste) Amsterdamsche Cricketclub (ACC) valt bijvoorbeeld de naam van D. van Bosse op als voorzitter: oud-leerling van Noorthey! Ook namen van overige bestuurders: M. Voute, E.J. Sillem, W. v.d. Vies en B. Moltzer, zijn niet onbekend in de annalen van Noorthey. De ACC zou in 1875 ten onder zijn gegaan. Zij was de eerste cricketclub in Nederland met een eigen reglement, en niet de Koninklijke UD uit Deventer die pas in 1875 het levenslicht zag. In 1882 volgde de oprichting van de Amsterdamsche Cricketclub RUN, onder de latere dichter Herman Gorter, toen gymnasiumleerling. Het is niet duidelijk of er indirecte banden zijn geweest tussen (ex-) leerlingen van Noorthey en Gorter. Er zijn meer internaten en kostscholen geweest in Nederland waar werd gesport. neem Rolduc in Limburg. Deze kende al direct na de oprichting in 1843 een leraar gymnastiek, A. Venth. Dan het instituut Kolléwijn te Amersfoort. Ook op de scholen van de Jezuïeten in Vianen en Katwijk (de Breul) is aan sport gedaan en nader onderzoek kan uitwijzen of daar inderdaad al rond 1865 is gevoetbald. Dat geldt ook voor de regio Twente waar het spel in diezelfde jaren is gesignaleerd. En uiteraard Deventer. Misschien daarover een volgende keer. □

Bronnen: Nationaal Archief, archief Genootschap Noorthey; G.J. Dozij, *De Latijnsche school te Noordwijk en het Instituut Schreuders*; Gemeentearchief Noordwijk, 2500, Verslagen Instituut Schreuders; Gemeentearchief Leiden, 83, Familiearchief Dozy